

Uwagi o problematyce osadniczej na przedpolu Przełęczy Dukielskiej w okresie wpływów rzymskich

Od 1957 roku, to jest od czasu powstania w Muzeum krośnieńskim działu archeologicznego¹, zajmuje się ono problematyką związaną z osadnictwem prahistorycznym Bieszczadów, Beskidu Niskiego i Pogórza. Częścią tej problematyki jest osadnictwo z okresu wpływów rzymskich a w szczególności to, które umiejscowiło się na przedpolu Przełęczy Dukielskiej. Stosunkowo gęste osadnictwo rozlokowane w pobliżu wylotu wyżej wymienionej przełęczy oraz na jej przedpolu nasuwa konieczność szczegółowego opracowania charakteru i funkcji tych osad. Próba jednak taka, dotykająca złożoności i nawarstwień treści dziejowej nie może być wolna od niedociągnięć, drobnych nieścisłości lub może nawet uproszczeń do czasu przeanalizowania materiałów jakie kryją te osady. Wprawdzie jak dotychczas zmuszeni jesteśmy opierać swoje wnioski na źródłach niekompletnych, posiadających charakter przyczynkarski, to jednak skłonni jesteśmy założyć, że ludność tych osad ułatwiała pośrednio kupcom i domokrażcom przybywającym z południa kontakt z innymi głębszymi partiami kraju. W konsekwencji więc skłonni jesteśmy założyć, że kontakty, penetracje a nawet wędrówki odbywały się w okresie wpływów rzymskich nie tylko przez teren Bramy Morawskiej, lecz mogły obejmować i inne obniżenia, w tym Przełęcz Dukielską².

Celem więc obecnie wykonywanej w muzeum pracy jest próba prześledzenia tych założeń, co niewątpliwie pozwoli na wstępne zasygnalizowanie lub może nawet na zorientowanie się w charakterze i nasileniu kontaktów idących od Przełęczy Dukielskiej³. Nie jest także wykluczone, że w pracy tej odczytane zostanie znaczenie Karpat jako ewentualnej bariery w nawiązywaniu kulturowych i handlowych stosunków.

Dlatego na plan pierwszy wysuwa się człowiek i jego praca będąca źródłem dóbr materialnych, stanowiących i odzwierciedlających stopień ekonomicznego zaawansowania społeczeństwa. W konsekwencji zaś dobra materialne są

nie tylko wytworem produkcji ale jednocześnie odbiciem a nawet częścią procesu historycznego. Do interesujących nas zagadnień należy również i to, czy w stosunkach wymiany lub handlu istniała ekwiwalentność dóbr, czy też może społeczeństwa zapóźnione w rozwoju ekonomicznym były w jakimś stopniu wyzyskiwane przez społeczeństwa ekonomicznie wyżej zorganizowane. Na marginesie uwag o problematyce osadniczej rysuje się również zagadnienie dotyczące struktury procesu społecznego oraz próba zasięgu i przynależności kulturowej ludu, który osady swoje założył na przedpolu Przełęczy Dukielskiej. Ponieważ część literatury do osadnictwa z okresu wpływów rzymskich zlokalizowanego na przedpolu Przełęczy Dukielskiej ma charakter rejestracyjny, a stacjonalne prace wykopaliskowe prowadzono na niewielu jeszcze obiektach nie zawsze będziemy w stanie odczytać w jakim stopniu przemiany społeczne dokonały się wskutek wewnętrznych przeobrażeń a w jakim z powodu bodźców zewnętrznych⁴.

Ten szczególny nacisk na strukturę ekonomiczną społeczeństw, zasiedlonych po obydwu stronach Przełęczy wiąże się i wypływa z konieczności określenia potrzeby, kontaktów, wędrówek lub wymiany handlowej. Zastosowanie w tekście dwóch zbliżonych lecz niezupełnie jednoznacznych określeń — kontakty — i — stosunki wymiany — jest celowe, gdyż precyzuje stopień zbliżenia społeczeństw a jednocześnie określa charakter tych stosunków. Wiadomo jest, że stosunki społeczeństw poprzedzone i wykształcone są z wcześniej nawiązanych kontaktów. W konsekwencji więc poznanie treści historycznych jakie zawierają osady, skarby i cmentarzyska będzie drogą do próby rozpatrzenia kontaktów społeczeństw, zasiedlonych po obydwu stronach Przełęczy. Będzie to również próba określenia funkcji jaką w tych kontaktach pełniła Przełęcz Dukielska⁵.

¹ J. Janowski, Działalność Działu Archeologicznego Muzeum Regionalnego w Krośnie w 1957 roku. Wiadomości Archeologiczne T. XXVI, z. 1—2, str. 82—83, patrz nadto: J. Janowski Archeologia a Muzeum w Krośnie „Nowiny Rzeszowskie” z dnia 16 i 17 lipca 1955 r. nr 168, Nowiny Tygodnia z dnia 16 lipca 1955 r. nr 27.

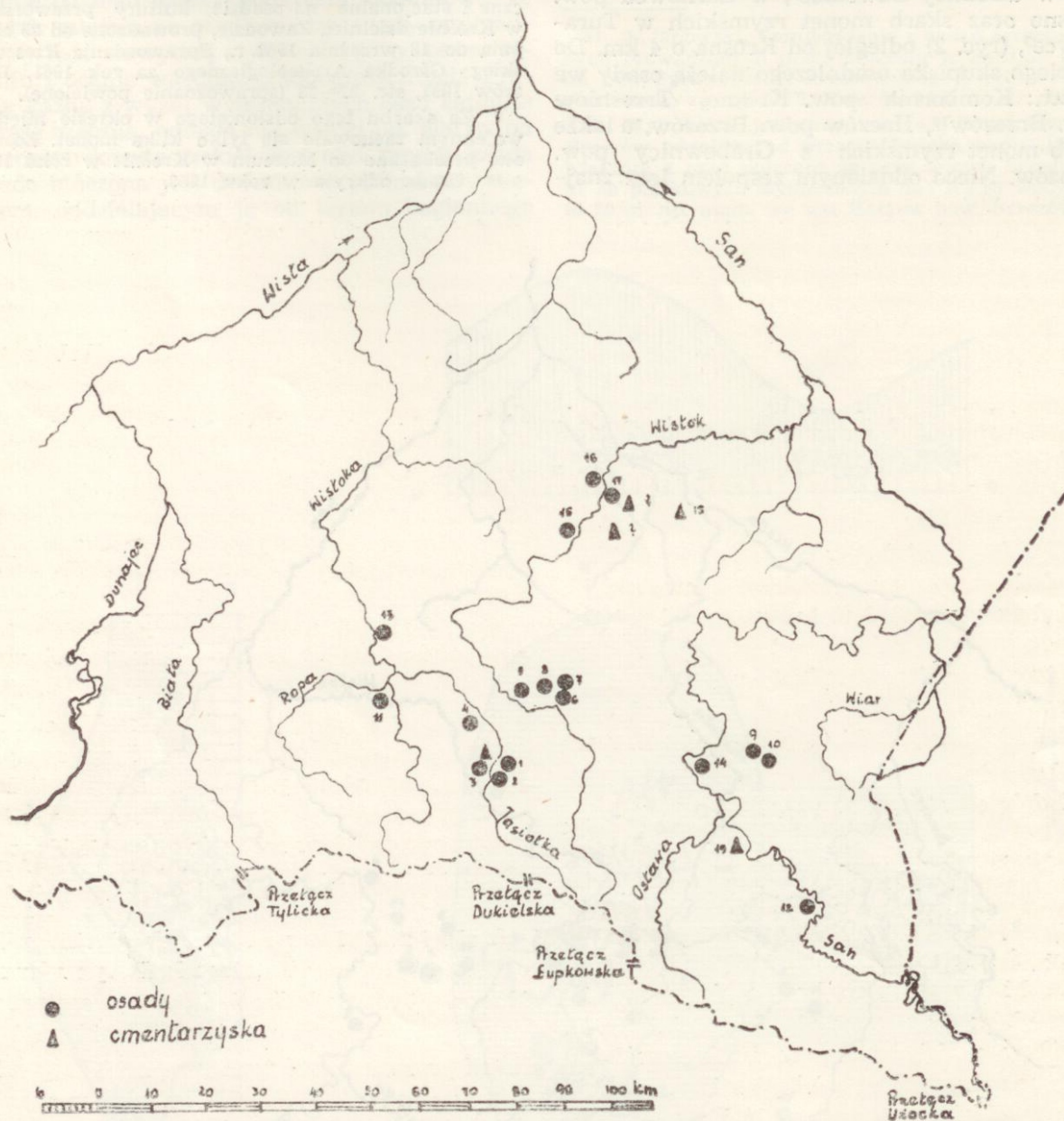
² Podobne przypuszczenie wyraża J. Wielowiejski w pracy „Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności Południowej Polski w okresie późnolatańskim i rzymskim”. Materiały Starożytne T. VI, str. 203 oraz w artykule pt. „Rzeszowskie w czasach rzymskich”, Z Otchłani Wieków, rok XXVII, z. 2, str. 105, Wrocław — Poznań 1961. Analogiczny sąd wyraża R. Jamka w artykule pt. „O roli Karpat w pradziejach i wczesnym średniowieczu, Etnografia Polska T. V, str. 42, Warszawa — Wrocław — Kraków 1961.

³ O pracach tych wspomina R. Jamka w artykule „O roli Karpat w pradziejach i wczesnym średniowieczu”, Etnografia Polska T. V, str. 29—30. Jednocześnie składam prof. dr Rudolfowi Jamce serdeczne i gorące podziękowania za Jego opiekę i pomoc w pracach podjętych nad próbą uchwycenia roli Przełęczy Dukielskiej w pradziejach. Serdecznie i gorące podziękowania składam również prof. dr Józefowi Kcs'rzewskiemu za udzielenie mi szeregu bardzo cennych wytycznych i wskazań dotyczących wyżej wymienionej problematyki.

⁴ Podjęta próba rozwiązania tej problematyki może liczyć na powodzenie w parciu o systematyczne badania wykopaliskowe po obydwu stronach Przełęczy, a więc i po stronie południowej. Badaniom takim sprzyja między innymi konwencja graniczna obejmująca obszar leżący po obydwu stronach Przełęczy.

Wprawdzie na przedpolu Przełęczy Dukielskiej po jej północnej stronie ujawniono 17 osad z okresu wpływów rzymskich (ryc. 1), to jednak wydaje się być prawdopodobnym, że obszar ten kryje w dalszym ciągu osady nie odkryte. Sąd taki wiązać można z tym, że w szeregu wypad-

kach odległość między osadami nie przekracza dwóch kilometrów jak to ma miejsce w Równem pow. Krosno⁶. Odkryto tam dwie osady oddalone od siebie niecałe 2 kilometry. Innym przykładem gęstości zasiedlenia są osady we wsi Wietrzno⁷ przysiółek Bania, położone po



Ryc. 1. Osady i cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich na przedpolu Przełęczy Dukielskiej — wykaz miejscowości: 1. Równe pow. Krosno. 2. Równe przysiółek Popardy pow. Krosno. 3. Wietrzno przysiółek Bania pow. Krosno. 4. Żarnowiec pow. Krosno. 5. Krosno m. p. dzielnica Zawodzie. 6. Haczów pow. Brzozów. 7. Trześniów pow. Brzozów. 8. Kombornia pow. Krosno. 9. Tyrawa Wołoska I pow. Sanok. 10. Tyrawa Wołoska II pow. Sanok. 11. Trzcinić pow. Jasło. 12. Polańczyk pow. Lesko. 13. Kołaczyce pow. Jasło. 14. Sanok m. p. 15. Boguchwa'a pow. Rzeszów. 16. Rzeszów m. w. 17. Zalesie pow. Rzeszów. 18. Lubenia pow. Rzeszów. 19. Załuż pow. Sanok.

⁵ Próbną analizę csadnictwa i jego charakteru omówiona została wstępnie w oparciu o materiały uzyskane z badań konserwatorsko-archeologicznych na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Rzeszowie, patrz. J. Janowski: „Źródła i materiały do pradziejów Rzeszowa”. Rocznik Województwa Rzeszowskiego, rok II, z. 1, str. 96—113. Całość materiałów z okresu wpływów rzymskich uzyskaną w granicach województwa rzeszowskiego zestawili M. Aleksiewicz w pracy pt. Zarys osadnictwa w okresie lateńskim i rzymskim

oraz wpływów kultury prowincjonalno-rzymskiej na ziemię województwa rzeszowskiego, Rocznik Województwa Rzeszowskiego, rok I, z. I str. 1—76.

⁶ J. Janowski: Osada z okresu rzymskiego we wsi Równe pow. Krosno, Wiadomości Archeologiczne T. XXVI, z. 3—4, str. 394—395.

⁷ J. Janowski: Osada z II i III w.n.e. w Wietrznie przysiółek Bania pow. Krosno, Wiadomości Archeologiczne T. XXVI, z. 3—4, str. 394.

lewej stronie Jasiołki oraz wyżej wymienione osady w Równem położone na prawym brzegu Jasiołki.

Skupienia te nie są odosobnione, gdyż następny zespół osadniczy notujemy w najbliższej okolicy Krosna, a mianowicie: w samym Krośnie, w dzielnicy Zawodzie⁸, w Żarnowcu pow. Krosno oraz skarb monet rzymskich w Turaszówce⁹, (ryc. 2) odległej od Krosna o 4 km. Do trzeciego skupiska osadniczego należą osady we wsiach: Kombornia pow. Krosno, Trześniów pow. Brzozów¹⁰, Haczów pow. Brzozów, a także skarb monet rzymskich z Grabownicy pow. Brzozów. Nieco oddalonym zespołem lecz znaj-

dującym się jeszcze w granicach przedpola Przełęczy Dukielskiej są osady w okolicach Sanoka, a mianowicie: w samym Sanoku (okolice Białej Góry) oraz w Tyrawie Wołoskiej¹¹. Ta

⁸ J. Jarowski: Badania konserwatorsko-archeologiczne i stacjonalne na osadzie kultury przeworskiej w Krośnie dzielnica Zawodzie, prowadzone od 25 sierpnia do 18 września 1961 r., Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1961, Rzeszów 1961, str. 22—23 (sprawozdanie powielone).

⁹ Ze skarbu tego odsłoniętego w okresie międzywojennym zachowało się tylko kilka monet. Zostały one przekazane do Muzeum w Krośnie w roku 1963.

¹⁰ Csada odkryta w roku 1963.



Ryc. 2. Rozmieszczenie monet i skarbów z okresu wpływów rzymskich na przedpolu Przełęczy Dukielskiej — wykaz miejscowości: 1. Babica pow. Rzeszów. 2. Biała Góra pow. Sanok. 3. Bus ków pow. Brzozów. 4. Cisna pow. Sanok. 5. Dukla pow. Krosno. 6. Dynów pow. Brzozów. 7. Gdyczyna pow. Brzozów. 8. Gorlice m. p. 9. Grabownica pow. Brzozów. 10. Jasło m. p. 11. Krosno m. p. 12. Krościenko Wyżne pow. Krosno. 13. Niebocko pow. Brzozów. 14. Szybnik pow. Gorlice. 15. Tarnowiec pow. Jasło. 16. Wyżowa pow. Gorlice. 17. Zmigród pow. Jasło. 18. Humniska pow. Brzozów. 19. Turaszówka pow. Krosno. 20. Wietrzno pow. Krosno. 21. Krosno m. p. dzielnica Suchodół.

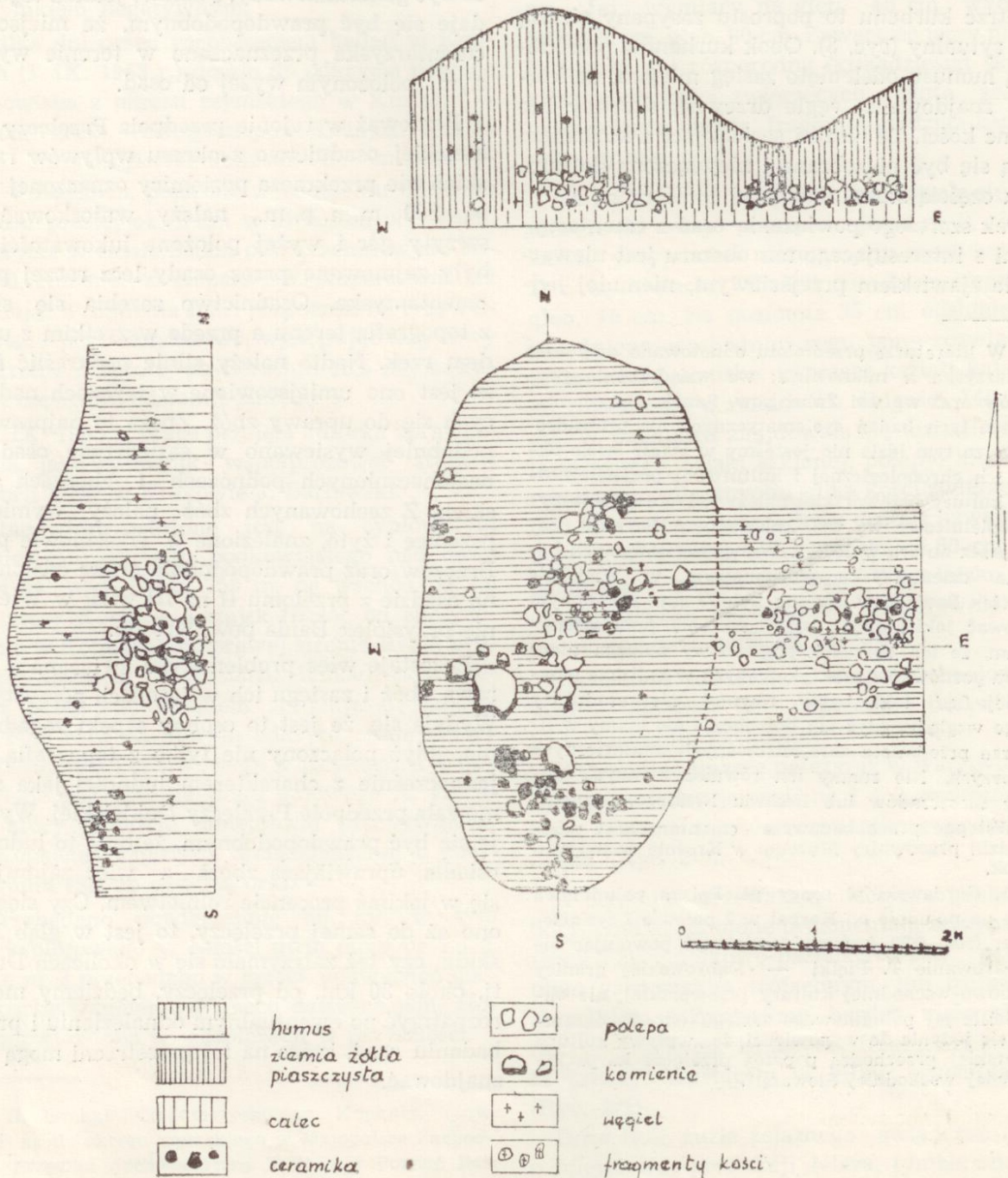
ostatnia miejscowość kryje dwie różne osady, oddalone od siebie nie dalej jak 2 km.

Charakterystycznym szczegółem wiążącym osady jest to, że znajdują się one w sąsiedztwie rzek tj. po obu brzegach Jasiołki i obu brzegach Wisłoka, względnie nad ich dopływami. Niezależnie od tego należy podkreślić dodatkowo, że wybór miejsca na osadę nie był nigdy przypadkowy lecz zazwyczaj wybierano je po przemyśleniu i ocenie warunków topograficznych. Prawie każda z wyżej wymienionych osad zajmuje terasę rzeczną, odległą nie więcej jak 500 m. od obecnego koryta rzeki¹². Również prawie każda osada otoczona jest dodatkowo jakimś strumieniem, oddzielającym ją od terenu bagiennego

lub czasem do dziś jeszcze terenu podmokłego, jak to ma miejsce w Trześniowie pow. Brzozów lub w Wietrznie pow. Krosno. Miejsce osady lekko opada w stronę rzeki lub podmokłego terenu. Wyjątek stanowi osada w Trześniowie pow. Brzozów założona na terenie równinnym.

11 J. Janowski, Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych przez Muzeum w Krośnie w roku 1962, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962, Rzeszów 1962 r., str. 29.

12 Wyjątkiem jest osada we wsi Trześniów pow. Brzozów oddalona od brzegu Wisłoka około 1200 m. Niektóre z osad położone są przy samym brzegu rzeki na płaskowyżu wyniesionym nad lustro wody około 20 m. np. osada we wsi Haczów pow. Brzozów.



Ryc. 3. Wietrzno przysiółek Bania pow. Krosno. Cmentarzysko kurhanowe. Plan i profile kurhanu nr 1.

Jako ciekawostkę należy podać, że w granicach przedpola Przełęczy Dukielskiej nie odkryto cmentarzysk charakterystycznych dla kultury przeworskiej¹³. Znane są nam jedynie dwa cmentarzyska kurhanowe, chronologicznie związane (?) z osadą w Wietrznie przysiółek Bania¹⁴ pow. Krosno. Szczegółem charakterystycznym tych kurhanów jest to, że umiejscowiono je na jednym z najbliższych wzgórz sąsiadujących z osadą. Wnętrze kurhanów kryje silnie przepalony ułamek naczyń, zmieszane z resztkami stosu obrzędowego oraz nielicznymi węglami drzewnymi. Szczegółem może być również i to, że w obrzędzie tym nie widać żadnego zadbania. Wnętrze kurhanu to poprostu zasypany ziemią stos rytualny (ryc. 3). Obok kurhanów pod którąś humusu odsłonięto zasięg miejsca, na którym znajdowano węgle drzewne, skorupy lub palone kości. Te resztki sąsiadujące z kurhanem zdają się być niezbraną i niewłączoną do kurhanu częścią stosu.

Brak szerszego powiązania osad z cmentarzyskami z interesującego nas obszaru jest niewątpliwie zjawiskiem przejściowym, niemniej jed-

¹³ W literaturze przedmiotu odnotowano dwa inne cmentarzyska a mianowicie: we wsi Lubenia pow. Rzeszów oraz we wsi Załuż pow. Sanok. Na cmentarzyskach tych badań systematycznych nie prowadzono a co za tym idzie nie jesteśmy w stanie ściśle określić ich chronologicznej i kulturowej przynależności. Do kultury przeworskiej należy jedynie cmentarzysko popielnicowe we wsi Zalesie pow. Rzeszów, badane przez autora w 1955 r. W świetle wstępnych badań na cmentarzysku kurhanowym w Wietrznie przysiółek Bania pow. Krosno byłoby zbyt pochopnym sugerować jakiegokolwiek przypuszczenia poza stwierdzeniem, że ich obrządek pogrzebowy odbiega nieco od form pochówków praktykowanych w kulturze przeworskiej. Sąd taki byłby również nieuzasadniony i z tego względu, gdyż jak dotychczas nie mamy w literaturze przedmiotu zarejestrowanych analogicznych cmentarzysk. Nie znamy ich również z innych obszarów Bieszczadów lub Beskidu Niskiego.

¹⁴ Wstępne prace badawcze cmentarzyska przeprowadzili pracownicy Muzeum w Krośnie w sierpniu 1959 rok.

¹⁵ A. Gardawski w pracy pt. Polska południowa i kraje na południe od Karpat w 2 połowie I tysiąclecia n.e. (500—900) (referat powiemy) powołując się na opracowanie T. Piętki — Dąbrowskiej granicy południowo-wschodniej kultury przeworskiej, nie określa ściśle jej południowego zasięgu (str. 3), ograniczając się jedynie do wypowiedzi, że „wpływy kultury przeworskiej przechodzą przez przełęcze karpackie do obecnej wschodniej Słowacji”.

nak utrudniającym w dużym stopniu analizę kultur¹⁵. Należy sądzić, że w sąsiedztwie każdej osady występuje cmentarzysko, jednak pozytywne wyniki uzależnione są od topografii badanego terenu a także i od samej metody badań poszukiwawczych. Należy podkreślić, że w rejonie górskim, jakim jest przedpole Przełęczy Dukielskiej nie zawsze umiemy określić jak daleko od osady i jaki teren przeznaczano na cmentarzyska. Przykład cmentarzyska w Wietrznie przysiółek Bania mógłby wskazywać, że wybierano zbocza względnie szczyty gór. Ponieważ jednak fakt ten jest odosobniony, nie może być generalizowany. Pomimo jednak tego wydaje się być prawdopodobnym, że miejsce na cmentarzyska przeznaczano w terenie wyżynnym, położonym wyżej od osad.

Ponieważ w rejonie przedpola Przełęczy Dukielskiej osadnictwo z okresu wpływów rzymskich nie przekracza poziomiczy oznaczonej liczbą 300 m. n. p. m., należy wnioskować, że szczyty gór i wyżej położone łukowatości nie były zajmowane przez osady lecz raczej przez cmentarzyska. Osadnictwo zająłoby się silnie z topografią terenu a przede wszystkim z układem rzek. Nadto należy silnie podkreślić fakt, że jest ono umiejscowione w terenach nadających się do uprawy zbóż. Zboża te najprawdopodobniej wysiewano w sąsiedztwie osad na nasłonecznionych podnóżach i zboczach górskich. Z zachowanych zbóż należy wymienić pszenicę i żyto, znalezione w Trześniowie pow. Brzozów oraz prawdopodobnie grykę odsłoniętą na osadzie z przełomu II na III wiek w Wietrznie przysiółek Bania pow. Krosno.

Pozostaje więc problematyka związana z uprawą zbóż i zasięgiem ich w terenach górzystych. Wydaje się, że jest to osobny aspekt zagadnienia, gdyż połączony nie tylko z topografią ale jednocześnie z charakterem ludności jaka zajmowała przedpole Przełęczy Dukielskiej. Wydaje się być prawdopodobnym, że była to ludność osiadła, uprawiająca zboża a więc zajmująca się w jakimś procencie rolnictwem. Czy sięgało ono aż do samej przełęczy, to jest w głąb Beskidu, czy też zatrzymało się w okolicach Dukli tj. około 30 km. od przełęczy, będziemy mogli rozpatrzyć po ewentualnym odnalezieniu i przebadaniu osad, które na tej przestrzeni mogą się znajdować.